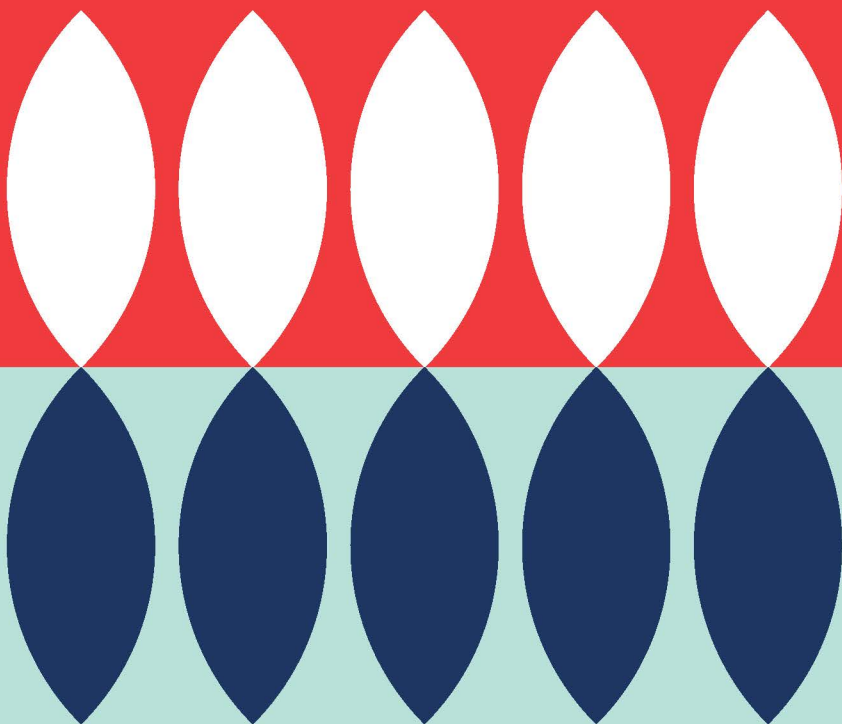

Polsko-skandynawskie stosunki kulturalne, naukowe i polityczne od XVI do XX wieku

pod redakcją
Arnolda Kłoczyńskiego i Gabrieli Majewskiej

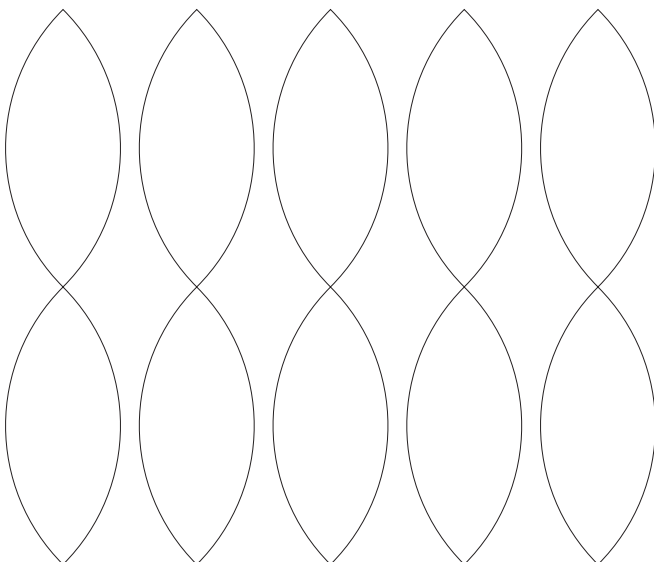

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

Polsko-skandynawskie stosunki
kulturalne, naukowe i polityczne
od XVI do XX wieku

Polsko-skandynawskie stosunki kulturalne, naukowe i polityczne od XVI do XX wieku

pod redakcją
Arnolda Kłoczyńskiego i Gabrieli Majewskiej

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2021

Recenzent
dr hab. Jakub Morawiec, prof. UŚ

Redaktor Wydawnictwa
Agnieszka Kołwzan

Projekt okładki i stron tytułowych
Studio Spectro

Skład i łamanie
Michał Janczewski

Książka sfinansowana ze środków
Prorektora ds. Badań Naukowych Uniwersytetu Gdańskiego
oraz Dziekana Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-238-0

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel.: 58 523 11 37; 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49

Spis treści

Wstęp

(Arnold Kłoczyński, Gabriela Majewska)

— 7 —

Helge Clausen

Danske studerende ved Det pavelige Seminarium
i Braunsberg (Braniewo) efter den lutherske reformation

— 13 —

Krystyna Szelałgowska

Polska i jej dzieje w **Kronice Królestwa Duńskiego**

Arilda Huitfeldta

— 29 —

Michalina Petelska

A Georg Brandes Polish chronology and his Polish friends

— 47 —

Sylwia Izabela Schab

Georg Brandes a literatura duńska w Polsce

— 79 —

Jordan Siemianowski

Strzemiński, Kobro, Stażewski. Wystawy polskich artystów
w Danii i Norwegii w 1985 i 1986 r.

— 97 —

Bolesław Hajduk

Polskie wychodźstwo w Danii i jego wkład w podtrzymanie
świadomości narodowej, postaw patriotycznych,
wiary oraz idei Polski suwerennej wśród młodego
pokolenia Polek i Polaków na emigracji

— 121 —

Wstęp

Kontakty pomiędzy Polską a państwami skandynawskimi od dekad cieszą się zainteresowaniem historyków reprezentujących różne ośrodki akademickie. Już w 1977 r. ukazała się książka Kazimierza Ślaskiego pt. *Tysiąclecie polsko-skandynawskich stosunków kulturalnych*, w której zebrano dotychczasowy dorobek historiografii w tym zakresie. Synteza ta wskazała, jak wiele obszarów wymaga bliższego poznania. W kolejnych latach powstawały prace, które poszerzały wiedzę na temat relacji polsko-skandynawskich w dziedzinie wymiany gospodarczej, stosunków politycznych i kontaktów kulturalnych ze wskazaniem na rolę wybitnych osobowości łączących Polskę i kraje skandynawskie na przestrzeni wieków. Znaczącą rolę odegrał w tych badaniach Instytut Polsko-Skandynawski, który powstał w Kopenhadze w 1985 r. Energicznie kierowany przez prof. Eugeniusza S. Krużewskiego wydaje monografie, periodyk naukowy „Rocznik Instytutu Polsko-Skandynawskiego” i organizuje seminaria naukowe będące forum dyskusji naukowych dotyczących, nierzadko skomplikowanych, kontaktów Polski z krajami Północy. Podobną rolę pełnią badacze związani z Uniwersytetem Gdańskim,

którzy kontynuując zapoczątkowane przez prof. Jana Szymańskiego¹ spotkania naukowe, starają się stwarzać przestrzeń do cyklicznych spotkań historyków zajmujących się tą tematyką.

Zarówno Instytut Polsko-Skandynawski, jak i Uniwersytet Gdański łączą osoby z nimi związane, dlatego kolejne spotkania historyków były współorganizowane przez obie instytucje. Pierwsze z nich odbyło się 21 września 2015 r. w Gdańsku z okazji 30-lecia Instytutu Polsko-Skandynawskiego². Spotkania te kontynuowano w następnych latach. Drugie – pod hasłem „Skandynawia – Polska. Ludzie, polityka, gospodarka i kultura” miało miejsce 24 listopada 2017 r., zaś w 2019 r. historycy spotkali się w Gdańsku po raz trzeci. Odbyła się wówczas konferencja „Polsko-skandynawskie stosunki kulturalne, naukowe i polityczne od XVI do XX wieku”.

Organizowane spotkania mają na celu przedstawienie aktualnego stanu badań w odniesieniu do relacji polsko-skandynawskich

¹ Pierwszą z konferencji, w 1983 r., współorganizował J. Szymański, było to „II Sympozjum historyków szwedzkich i polskich w Gdańsku”. Kolejne spotkanie z tego cyklu odbyło się w Sopocie w 1986 r. Kontynuując cykl gdańskich konferencji skandynawistycznych, w maju 1999 r. J. Szymański zorganizował sesję zatytułowaną „80 lat związków Polski ze Szwecją (1919–1999)”, w 2003 r. następną pt. „Dania – Polska poprzez wieki”, a w 2005 r. konferencję „Polska – Norwegia 1905–2005”.

² Podczas spotkania badaczowi kultury skandynawskiej oraz związków polsko-skandynawskich prof. Zenonowi Ciesielskiemu, a medale *Pro Meritis* przyznawane przez Instytut za szczególny wkład w rozwój naukowych kontaktów polsko-skandynawskich i zaangażowanie w działalność Instytutu wręczono prof. Bolesławowi Hajdukowi oraz dr Elżbiecie Later-Chodyłowej.

w ujęciu historycznym oraz dyskusję nad nowymi perspektywami badawczymi w zakresie tych relacji³. Na niniejszą publikację składają się artykuły, które były prezentowane i dyskutowane podczas ostatniego z wymienionych spotkań.

Helge Clausen, badacz z Polsk-Skandinavisk Forskningsinstitut, zajmujący się historią religii, a w szczególności historią Kościoła katolickiego, zaprezentował mało znane w Polsce zagadnienie obecności duńskich studentów w Collegium Hosianum, słynnej szkole jezuickiej działającej w Braniewie w XVI–XVII w. Przybliżając wybrane sylwetki najbardziej znanych Duńczyków studiujących w tej szkole, zwrócił uwagę zarówno na edukacyjne biografie przedstawicieli elit duńskich, jak i skomplikowane stosunki wyznaniowe w nowożytnej Danii.

W tym samym kręgu geograficznym i tymże okresie pozostaje tematyka kolejnego szkicu – artykuł autorstwa Krystyny Szelańskiej (reprezentującej Uniwersytet w Białymstoku) został poświęcony intrygującym wątkom polskim w Kronice Królestwa Duńskiego, dziewięciotomowym dziele Arilda Huitfeldta, który będąc kanclerzem Korony i członkiem Rady Królestwa Danii, wnikliwie opisywał nie tylko sytuację wewnętrzną Danii, ale i jej niełatwe relacje z innymi potęgami ówczesnej

³ Była to również okazja do wręczenia nagrody za dotychczasową działalność naukową. Nagrodę im. Stanisława Sawickiego otrzymali w 2017 r.: dr hab. Grażyna Szelańska, prof. Uniwersytetu Warszawskiego, oraz Bogusława Sochańska, dyrektor Instytutu Kultury Duńskiej w Polsce. W 2019 r. nagrodę przyznano dr. hab. Pawłowi Jaworskiemu, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego oraz prof. dr. hab. Eugeniuszowi Rajnikowi z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Europy, w tym z Rzeczpospolitą. Autorka wskazała na sposób, w jaki informacje dotyczące Polski i jej mieszkańców były wykorzystywane przez kronikarza, jak się okazało – nie zawsze w chlubnym celu.

Dwa następne artykuły poświęcone są tej samej postaci, jest nią Georg Brandes (1842–1927), duński krytyk literacki i pisarz, który żywo interesował się literaturą polską i nawiązał bliskie kontakty z przedstawicielami polskich środowisk naukowych i literackich. Pierwszy z tekstów przedstawiła Michalina Petelska (Uniwersytet Gdański), szczegółowo odtwarzając kalendarium podróży Brandesa do Warszawy w latach 1885, 1886 i 1887 oraz do Krakowa i Lwowa w 1898 r. Artykuł napisany został w języku angielskim, aby polskie wątki związane z obecnością Brandesa były szerzej poznane przez liczne grono badaczy zajmujących się spuścizną słynnego Duńczyka. Natomiast Sylwia Izabela Schab (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) w artykule *Georg Brandes a literatura duńska w Polsce* postawiła pytanie, w jaki sposób działalność G. Brandesa wpłynęła na recepcję literatury duńskiej w Polsce? Odpowiadając na nie, badaczka zwróciła uwagę na kontekst historyczno-literacki i zmiany społeczne, które silnie wpływały na zwiększenie zainteresowania literaturą skandynawską, w tym duńską, postrzeganą jako nowoczesną i społecznie zaangażowaną.

Dwudziestowieczne wątki polsko-skandynawskie podjęli dwaj koleni historycy. Bolesław Hajduk (Instytut Polsko-Skandynawski w Kopenhadze) wniósł wiele nowego dla badania losów polskiej diaspory w świecie w artykule pt. *Polskie wychodźstwo w Danii i jego wkład w podtrzymanie świadomości narodowej, postaw patrio-*

tycznych, wiary oraz idei Polski suwerennej wśród młodego pokolenia Polek i Polaków na emigracji. Tak szeroko zakreślony temat pozwolił ukazać najróżniejsze postawy przedstawicieli polskiej emigracji w Danii na przestrzeni XX w. i ich zaangażowanie na rzecz zachowania kultury polskiej na obczyźnie. Natomiast Jordan Siemianowski (Uniwersytet Szczeciński) podjął tematykę ostatnio rzadko realizowaną przez polskich badaczy, a dotyczącą dwustronnych, polsko-duńskich kontaktów w zakresie promocji kultury w okresie powojennym. W artykule pt. *Strzeмиński, Kobro, Stażewski. Wystawy polskich artystów w Danii i Norwegii w 1985 i 1986 r.* przybliżył uwarunkowania związane z recepcją współczesnej sztuki polskiej w krajach skandynawskich, wskazując jednocześnie, że tekst ten stanowi przyczynek do szerszego zbadania wskazanej tematyki.

Przedstawione w niniejszej publikacji materiały budzą nadzieję, że grono badaczy zajmujących się wspólnymi polsko-skandynawskimi relacjami na przestrzeni wieków nie będzie małe, a dalsze spotkania historyków pozwolą na kontynuację dyskusji i zaowocują odkryciem nowych obszarów badawczych, dzięki którym powstaną kolejne publikacje.

Arnold Kłoczyński
Gabriela Majewska

Danske studerende ved Det pavelige Seminarium i Braunsberg (Braniewo)¹ efter den lutherske reformation

Dette emne er ikke ukendt for specialister men mindre kendt for dem, der ikke beskæftiger sig med kirkehistorie. Som indledning gives en kort karakteristik af situationen i Danmark efter reformationen i 1536.

Da kong Christian III (regent 1534–1559) den 6. august havde indtaget København og vundet borgerkrigen i Danmark, lod han seks dage senere alle katolske biskopper arrestere og afsætte. Han beslaglagde det meste kirkelige gods, hvilket tredoblede Kronens indtægter. Dette begrundede han med, "at Danmarks Krone og konge kan blive des mere formuende". Den protestantiske kirkehistoriker P.G. Lindhardt kalder dette "den egentlige grund til reformationens 'indførelse'"². Christian III indførte den lutherske reformation og oprettede en "luthersk fyrstekirke", hvorved forbindelsen med Rom blev afbrudt. Reformationen var

¹ Stednavne anføres i den form, der var gældende i sin tid; den aktuelle form anføres i parentes, men kun første gang, det forekommer.

² P.G. Lindhardt, *Nederlagets mænd: det katolske bispevældes sidste dage i Danmark*, København 1968, serien Kosmos, s. 171.

ikke ønsket af befolkningen i almindelighed, men blev gennemtvunget af kongemagten, med støtte hos en vis del af borgerne i byerne. Der er generel enighed blandt historikere i Danmark om, at Christian III begik et statskup. Betegnelsen anvendes i de fleste nyere publikationer, nationalencyklopædien og i publikationer fra universiteternes teologiske studier.

Reformationens umiddelbare følger var store: Den apostoliske succession blev afbrudt, antallet af sakramenter blev reduceret fra syv til et eller to, der kom en ny oversættelse af Bibelen, og præstecølibatet blev afløst af tvunget præsteægteskab. Katolsk praksis som valfarter, pilgrimsrejser, helgenkult og rosenkransbøn blev forbudt. Socialvæsenet, sygeplejen og undervisningen brød næsten sammen. Staten overtog disse områder, men havde ikke de nødvendige ressourcer.

Man oprettede ganske vist flere latinskoler, for statens behov for embedsmænd skulle opfyldes. Men latinskolerne var de næste 200 år præget af fattigdom og uvidenhed. Der blev oprettet særlige akademier (Sorø og Herlufsholm) for adelens sønner, men det faglige og pædagogiske niveau var ikke på højde med udenlandske skolars.

I 1932 skrev den danske historiker Erik Arup: "[Den kirkelige omvæltning] lukkede for lang tid det danske folk ude fra åndelig påvirkning udefra; den store internationale åndsverden, som Den katolske Kirke også gav bønder adgang til, lukkedes nu for os. Vi blev atter endnu mere danske, endnu mere hjemmegjorte, med dybere indsyn men uden videre udsyn"³. I 1557 formulerede Sjællands første lutherske superintendent og professor i teologi,

³ E. Arup, *Danmarks Historie*, bd. 2, København 1932, s. 512.

Peter Palladius, sit "kætterikatalog" (Peder Palladius: *Catalogus aliquot haeresium huius aetatis, et earum refutatio*, Wittenberg, 1557, 8°, 40 bl.), hvor alle ikke-lutherske tolkninger af kristendommen blev fordømt. Det var blevet nødvendigt for lutherdommen at definere sig selv i forhold til alle de nye kristne retninger.

Der er en direkte linje fra kætterikataloget til Frederik II's (1559–1588) "25 fremmedartikler" i 1569, som indvandrere blev eksamineret i og måtte skrive under på. Det var et koncentrat af luthersk trosopfattelse. Man var i Danmark opskræmt af den tyrkiske ekspansion og den katolske trussel. Den statslige propaganda sagde: Man skal tage sig i agt, for tyrkerne slår legemet ihjel, paven slår sjælen ihjel.

De fleste danskere accepterede ret hurtigt reformationen. Der kendes kun få tilfælde af direkte modstand. Nogle danske adelsfamilier forblev hemmeligt katolikker en eller to generationer. Der er et par vidnesbyrd, der tyder på, at adelsmænd nogle steder har skjult katolske præster og munke på deres ejendomme, hvor de kunne holde katolske gudstjenester⁴. Endnu i 1672 er der en efterretning om katolske sympatier hos visse adelige⁵.

⁴ V. Helk, *Laurentius Nicolai Norvegus S.J. En biografi med bidrag til belysning af romerkirkens forsøg på at genvinde Danmark-Norge i tiden fra reformationen til 1622*, København 1966, serien Kirkehistoriske Studier, II. række, nr. 22, 18, s. 422; henviser til 2 kilder: 1. Peder Palladius' visitatsbog (1503–1560); 2. Lundins udgave af *Uddrivelseskrøniken* fra 1531 af franciskanerne fra klosteret i Halmstad i Skåne.

⁵ Brev fra Niels Steensen til Opizio Pallavicini, dateret Kbh., 13.VII.1672 [i:] *Nicolai Stenonis Epistolae et epistolae ad eum datae, quas cum prooemio ac notis Germanice scriptis edidit Gustav Scherz, adjuvante Joanne Ræder*, Nyt Nordisk Forlag, Friburgi: Herder 1952, s. 267.

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-238-0